

Apeldoorn, trafostation (foto Marcel Overbeek)

De gemeente Apeldoorn, de woningstichting De Goede Woning en projectontwikkelaar Bouwfonds hebben plannen ontwikkeld voor de bouw van een nieuwe woonwijk, die deels zal worden gerealiseerd op het terrein van een transformatorstation van de NUON.

Op het NUON-terrein, dat zich uitstrekt op een terrein langs de Oude Beekbergerweg en de Talingweg in Apeldoorn-Zuid, staat een aantal cultuurhistorisch waardevolle trafogebouwen uit de jaren twintig en dertig van de twintigste eeuw. De Stichting Industrieel Erfgoed Gelderland-Flevoland heeft voor deze gebouwen in 2002 een beschermingsaanvraag ingediend bij de staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen. Het in 1923 en 1932 door architect Hendrik Fels in opdracht van de Provinciale Gelderse Electriciteits Maatschappij (PGEM) gebouwde complex, opgetrokken in de stijl van de Nieuwe Zakelijkheid, is buiten gebruik. De huidige eigenaar, energiemaatschappij NUON, heeft de grond verkocht aan het Bouwfonds en heeft in mei 2002 een sloopvergunning aangevraagd voor de

■ MONUMENT VAN DE MAAND PGEM te Apeldoorn

trafostations. Uit de beginperiode van het complex behoren een 10-KV-onderstation uit 1923, een 50-KV-onderstation uit 1932 en een dienstwoning uit de jaren dertig aan de 1e Wormseweg 178. Het 50-KV station is door architect Hendrik Fels in 1932 ontworpen als een langgerekt gebouw met verspringende kubistische vormen. De strakke hoofdvormen van het gebouw, met de langgerekte vensterpartijen vertonen stijlkenmerken die verwant zijn aan de architectuur van W.M. Dudok en Frank Lloyd Wright. Bij een verbouwing in de jaren zeventig van de vorige eeuw zijn de oorspronkelijke baksteengevels van de bovenverdiepingen van het onderstation bekleed met witte stalen gevelplaten (Robertsonplaten). De oorspronkelijke fraai geprofileerde baksteengevels kunnen bij een restauratie door verwijdering van de platen weer in het zicht komen. Het interieur bevat nog vele karakteristieke elementen, zoals de fraaie »

NOVEMBER 2003

INDUSTRIA IS EEN UITGAVE VAN
STICHTING FEDERATIE INDUSTRIEEL
ERFGOED NEDERLAND (FIEN).
WWW.INDUSTRIEEL-ERFGOED.NL

INHOUD

MONUMENT VAN DE MAAND	1
FIEN-NIEUWS	2
NIEUWS UIT AANGESLOTEN ORGANISATIES	3
AGENDA	3
BERICHTEN	4
LITERATUURSIGNALERING	7
INDUSTRIEEL ERFGOED MET SMAAK	8

PUBLICATIEPRIJS NEDERLANDS WATERLEIDINGMUSEUM

Het Nederlands Waterleidingmuseum te Utrecht schrijft een prijs uit van € 1.500,— voor een publicatie op het gebied van de geschiedenis van de drinkwatervoorziening in Nederland. Ter beoordeling kunnen publicaties worden ingezonden uit de periode 2001-2003. De publicaties moeten geschreven zijn voor een breed geïnteresseerd publiek en dienen uiterlijk 31 december 2003 te zijn ingeleverd bij het Nederlands Waterleidingmuseum, t.a.v. drs. J.A.L. de Meyere, Postbus 40205, 3504 AA Utrecht. Voor meer informatie: telefoon (030) 248 73 08 of www.waterleidingmuseum.nl. ■

muurbetegelingen en vloermozaïeken. Aan de Talingweg staat het uit 1923 daterende 10-KV-onderstation, eveneens door architect Fels ontworpen. In tegenstelling tot het 50-KV-onderstation verkeert het onderstation aan de Talingweg nog in de oorspronkelijke staat. Het in baksteen opgetrokken gebouw heeft een torenvormige hoogbouw aan de straatzijde, met een eenlaags aanbouw aan de achterzijde, welke met isolatoren is verbonden aan het transformator-verdeelstation. Ook voor het transformator-verdeelstation, gebouwd in de jaren dertig van de vorige eeuw is rijksbescherming aangevraagd, maar voor dit complex is de bescherming helaas afgewezen. Inmiddels wordt het transformatorverdeelstation gesloopt. De beide KV-onderstations zullen behouden blijven en worden geïntegreerd in de nieuwbouwplannen. De onderstations vormen een belangrijke exponent van de geschiedenis van de elektriciteitsarchitectuur uit het begin van de twintigste eeuw en de ontwikkelingsgeschiedenis van het distributienet. ■

■ FIEN-NIEUWS

Studiedag steenfabrieken

De FIEN organiseerde op 25 augustus in Wageningen een studiedag met als thema *De behoudsproblematiek en herbestemming van historische steenfabrieken in Gelderland*. De studiedag werd door ca. 60 deelnemers bezocht. Diverse inleiders beschreven aan de hand van voorbeelden een aantal herbestemmingsmogelijkheden voor buiten gebruik geraakte steenfabrieken, waarbij ook uitgebreid aandacht werd besteed aan de behoudsproblematiek van historische steenfabrieken in relatie tot de wensen van Rijkswaterstaat om de uiterwaarden te gebruiken voor de berging van overtollig rivierwater.

Aanleiding voor de studiedag was de publicatie van het rapport *Ruimte voor Cultuur; inventarisatie en cultuurhistorische waardstelling van voormalige steenfabrieken in Gelderland*. Het rapport werd geschreven in opdracht van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg door drs. P. Nijhof, beleidsmedewerker Jongere bouwkunst bij de Rijksdienst. Op basis van een in 1988 verschenen inventarisatie van Gelderse steenfabrieken werd in 2002 een actuele inventarisatie verricht in het Gelderse rivierengebied. Directe aanleiding voor het rapport vormt de actuele bedreiging van cultuurhistorisch waardevolle oude steenfabrieken door de voorgenomen aanleg van waterspaarbekkens in de uiterwaarden door Rijkswaterstaat. Het rapport bevat een toelichting op het uitgevoerde inventarisatieonderzoek en geeft een aantal aanbevelingen waaronder een selectie van bedrijfsgebouwen of restanten van bedrijfsgebouwen, welke voor rijksbescherming in aanmerking komen. Het grootste deel van het rapport bestaat uit een inventarisatie van alle nog aanwezige steenfabrieken en restanten van steenfabrieken (zoals bijvoorbeeld schoorstenen) van Gelderse steenfabrieken in het rivierengebied (Waal, IJssel) en in de Gelderse Achterhoek. Van elk object wordt een korte beschrijving gegeven, met een kleurenfoto. Het rapport is verkrijgbaar bij de Rijksdienst voor Monumentenzorg in Zeist.

www.rijksdienstmonumentenzorg.nl

FIEN-najaarsvergadering

7-8 november 2003 in Den Haag

Op zaterdag 8 november wordt de FIEN-najaarsvergadering gehouden in Den Haag.

Op vrijdag 7 november wordt een pre-excursie gehouden, met een rondleiding langs een expositie in het Haags Gemeentearchief over het Haagse industriële verleden en een wandeling langs industrieel erfgoed in de Haagse binnenstad.

De najaarsvergadering op zaterdag 8 november wordt van 10.30 tot 12.30 uur gehouden in de historische tramremise aan de Parallelweg 22, waar nu het Haags Openbaar Vervoer Museum is gehuisvest. 's Middags wordt een excursieprogramma georganiseerd, met onder andere bezoeken aan de Brouwers-

gracht, museumdistilleerderij Van Kleeff en een tocht per historische autobus naar Scheveningen, waar de gietijzeren vuurtoren kan worden beklommen.

.....
Opgave FIEN-najaarsvergadering
 Penningmeester FIEN
 T.a.v. A. Barnard
 Oosteinde 13
 7772 CA Hardenberg

Kosten programma

Voor beide dagen, inclusief overnachting, diner en lunch € 95,—.
 (Voor een eenpersoonskamer € 115,—)
 Voor het zaterdagprogramma bedragen de kosten € 25,—, inclusief lunch en vervoer per autobus.
 .....

■ NIEUWS UIT DE AANGESLOTEN ORGANISATIES

Hengelo's Educatief Industrie Museum (HEIM)

In het nieuwste nummer van *HEIM* wordt onder meer aandacht besteed aan de nieuwe toekomstige huisvesting van het museum. Het museum, nu nog gevestigd in de gebouwen van de voormalige elektriciteitscentrale van de Heemaf aan de Bornsestraat, zal binnen enkele jaren verhuizen naar de voormalige industrieschool van de metaalfabriek Stork aan de Wilhelminastraat. Het schoolgebouw biedt het museum een expositie- en kantoorruimte die twee keer zo groot is als het in het huidige museum. De voormalige fabrieksschool werd in 1917 gebouwd in de stijl van de Hollandse neo-rennaissance naar een ontwerp van de bekende architect Karel Muller, die ook de fabriekswijk Het Lansink in opdracht van de firma Stork ontwierp. Het pand werd in 1998 op de Rijksmonumentenlijst geplaatst en vormt met het naastgelegen oude fabriekscapulex van de firma Stork een uniek industrieel ensemble. Techniekmuseum HEIM heeft aan de Geschiedeniswinkel van de Rijksuniversiteit Groningen gevraagd een bijdrage te leveren aan het collectieplan voor het museum.

Stichting Industrieel Erfgoed Leiden (STIEL)

De STIEL heeft in september een wandelgids uitgegeven onder de titel *Langs Leidse winkelpanden*. Bijzondere aandacht wordt in het boekje gegeven aan de talrijke jugendstilwinkelpanden in de Leidse binnenstad. Er worden 37 panden beschreven, met zwart-witfoto's. Tot de beschreven panden behoort ook een aantal winkel- en bedrijfspanden van de kleine nijverheid, zoals drukkerijen, meubelmagazijnen, kantoren en een 'vleeschhouwerij'. Het boekje telt 80 bladzijden en is in de Leidse boekwinkels verkrijgbaar voor € 4,60. Meer informatie: www.industrieel-erfgoed.nl/leiden.

Fabrieksschool Stork (foto Marcel Overbeek)

■ AGENDA

ZIE-2003: filmprogramma *Film en industrieel erfgoed*

In het kader van het activiteitenprogramma *Zwols Industrieel Erfgoed-2003* (ZIE-2003), dat het Zwols Architectuur Platform (ZAP) in 2003 organiseert, wordt in de maanden oktober en november een speciaal filmprogramma aangeboden. Het filmprogramma werd samengesteld in samenwerking met het Audiovisueel Documentatiecentrum Overijssel (ADO), onderdeel van het Historisch Centrum in Zwolle, en het Filmhuis Zwolle. Het programma is als volgt:

- 14 oktober: *Karakter* regisseur Mike van Diem (Nederland, 1996)
- 21 oktober: *Stalker* regisseur Andrej Tarkovski (Sovjet-Unie, 1970)
- 28 oktober: *Niets voor de eeuwigheid*, regisseuse Digna Sinke, over industrieel erfgoed in Nederland (Nederland, 1990). Digna Sinke is deze avond aanwezig om een toelichting op de film te geven.
- 4 november: *Dancer in the dark*, regisseur Lars von Trier (Denemarken, 2000)
- 11 november: Videofilmavond gewijd aan historische bedrijfsfilms van Overijsselse bedrijven uit de periode 1930-1960.
- 18 november: *In een Japanse stroomversnelling*, regisseur Louis van Gasteren, over de invloed van Nederlandse waterstaatingenieurs in het negentiende-eeuwse Japan. (Nederland, 2002).

De toegangsprijs per filmvoorstelling bedraagt € 5,50. Reserveringen: telefoon (038) 423 06 80. »

Excursie FIEN: steenfabriek De Bovenste Polder (foto Marcel Overbeek)

Tentoonstelling LIGA; vooruitstrevend in voedsel

Tot 1 december zijn op diverse locaties in Roosendaal en Bergen op Zoom deel-exposities te bezichtigen, gewijd aan de bedrijfsgeschiedenis van de kinderbiscuitfabriek LIGA. Generaties kinderen zijn groot gebracht met dit bekende biscuitproduct. De Liga-fabriek ontstond in 1919 uit een verbond (liga) van bakkers uit Bergen op Zoom. Na een moeilijke periode in de crisisjaren en de oorlogsjaren daarna beleefde het bedrijf zijn grootste bloeiperiode in de vijftiger en zestiger jaren; in 1970 werden in Europa 64 miljoen doosjes biscuit verkocht. In 1953 verhuisde het bedrijf van Bergen op Zoom naar Roosendaal. Door onder meer kritiek van voedingsdeskundigen en tandartsen op het hoge suikergehalte van de Liga-kinderbiscuit, daalde het marktaandeel van Liga op de kindervoedingmarkt in de zeventiger jaren. Uiteindelijk werd het bedrijf in 1992 gesloten; de bedrijfsgebouwen in Roosendaal werden in 1996 gesloopt. De boeiende bedrijfsgeschiedenis van Liga wordt in vier deelexposities onder de aandacht gebracht, waarbij de samenstellers dankbaar gebruik hebben gemaakt van veel voorwerpen uit particulier bezit.

- *Liga: gezonde voeding en reclame*, in het Gemeentemuseum Het Markiezenhof, Steenbergsestraat 8, Bergen op Zoom (www.markiezenhof.nl)
- *Het ontstaan van de LIGA*, in het Regionaal Historisch Centrum, Blokstallen 2, Bergen op Zoom (www.archboz.nl)
- *De werkomgeving en werknemers van de LIGA*, in Museum De Ghulden Roos, Molenstraat 2, Roosendaal (e-mail ghuldenroos@planet.nl)
- *LIGA als Roosendaals bedrijf*, in het gemeentearchief Roosendaal, Markt 35, Roosendaal (www.roosendaal.nl/gemeentearchief) ■

Mobiel erfgoed: vrachtwagen in Openluchtmuseum (foto Marcel Overbeek)

■ BERICHTEN

Mobiele Collectie Nederland (MCN)

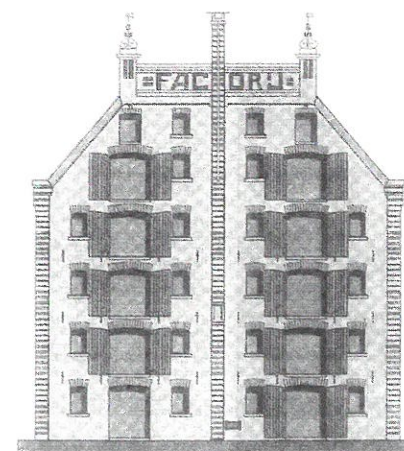
• Staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen mevrouw mr. Medy van der Laan nam op 6 september in het Luchtvaart-themapark Aviodome het eerste exemplaar in ontvangst van de nota *Erfgoed in beweging*, een tussenrapportage over de doelstelling van de MCN. De staatssecretaris wil onderzoeken of het mobiele erfgoed in Nederland eenzelfde bescherming kan krijgen als onroerende monumenten in het kader van de Monumentenwet. De mobiele collectie telt duizenden objecten, ruwweg te verdelen in vier categorieën: railtransport, schepen, vliegtuigen en auto's. Sinds de jaren zeventig zijn op het gebied van het behoud en de presentatie van mobiel erfgoed stormachtige ontwikkelingen gaande, zowel in museaal verband als door particulieren. Ten behoeve van de samenwerking werden binnen de deelsectoren water, rail, weg en lucht koepelorganisaties gevormd. Omdat de belangstelling van de officiële cultuursector geen gelijke tred hield met deze ontwikkelingen, bundelden vier koepels in 1999 hun krachten in de Stichting Mobiele Collectie Nederland om bij de overheid aandacht te vragen voor het mobiele erfgoed. In 1999 gaf de MCN haar visitekaartje af met de nota *De vaart der volkeren*. In datzelfde jaar werd in het kader van de Derde Cultuurnota 2001-2004, gecoördineerd door de MCN, door diverse collectiehouders voor 75 miljoen gulden aan subsidie aangevraagd. De subsidieaanvraag werd door de Raad voor de Cultuur afgewezen, omdat de Raad oordeelde dat er onvoldoende inzicht bestaat in de wereld van het mobiele erfgoed.

Wel kreeg de MCN een startsubsidie om de volgende opdrachten te vervullen: Inventariseer welk mobiel erfgoed in ons land aanwezig is en beschrijf de cultuurhistorische waarde van dit erfgoed; inventariseer de knelpunten bij behoud en presentatie van het mobiele erfgoed; onderzoek hoe het mobiele erfgoed onder de publieke aandacht kan worden gebracht.

In het nu verschenen rapport presenteert de MCN haar doelstellingen in het kader van een subsidieaanvraag voor de Cultuurnota voor de periode 2005-2008. Het rapport is geproduceerd door de Stichting Service- en Adviesbureau Industrieel Erfgoed Nederland (STABIEN). Meer informatie: www.mobiel-erfgoed.nl

Groningen

Zuidbroek • In 2001 werd in Zuidbroek de Stichting Noord Nederlands Trein- en Tram Museum (NNTTM) opgericht. De stichting heeft als doelstelling het stichten van een museum, gewijd aan de geschiedenis van het trein- en tramwezen in Oost-Groningen. Het museum zal gevestigd worden in het oude stationsgebouw van Zuidbroek, aan de lijn Groningen-Nieuweschans. Het stationsgebouw van Zuidbroek werd in 1868 gebouwd als een standaardtype van de Staatsspoorwegen. In 1959 werden de bovenverdieping en een zijvleugel van het station gesloopt. Sinds enkele jaren is het restant van het stationsgebouw niet meer in gebruik bij de NS. De NNTTM is met behulp van vrijwilligers begonnen met de restauratie van het stationsgebouw. Uiteindelijk moet het stationsgebouw weer in oorspronkelijke staat hersteld worden, met als bekroning de herbouw van de in 1959 gesloopte onderdelen van het gebouw. Meer informatie: www.nnttm.nl

Tekening Architectenbureau Jelle de Jong

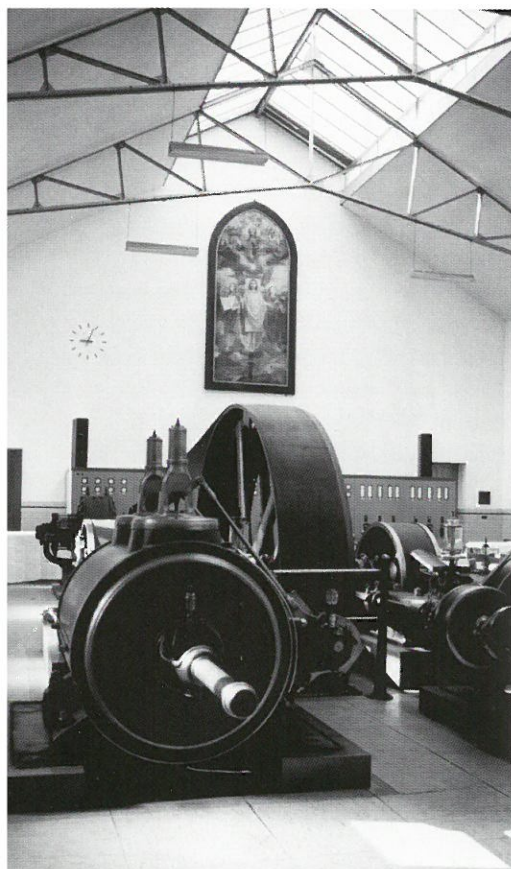
Friesland

Franeker • Het voormalige monumentale graanpakhuis De Factorij aan de Prins Hendrikkade in Franeker is weer in oude luister hersteld. Het graanpakhuis werd in 1876 in opdracht van de graanhandel van de firma Steensma gebouwd op een gunstige locatie aan de buitengracht, zodat het graan makkelijk per schip kon worden aangevoerd. Het pakhuis bestond oorspronkelijk uit twee indentieke, naast elkaar gelegen panden, opgetrokken in Friese gele baksteen. In 1910 werden de pakhuizen verbouwd door de lokale architect N.J. Adema. Bij deze verbouwing werden de pakhuizen met elkaar verbonden door de bouw van een borstwering in de topgevel, met daarin het ingemetselde opschrift FACTORIJ. Op de borstwering werd een smeedijzeren hekwerk met windvanen aangebracht.

Het monumentale pakhuis telt vier verdiepingen, in de voorgevels aan de grachtzijde zijn houten laaddeuren aangebracht. Eind 2002 is begonnen met een ingrijpende restauratie van het inmiddels leegstaande complex. Architectenbureau Jelle de Jong maakte een plan voor de verbouw van het pakhuis tot kantoor. Het graanpakhuis is aangekocht door projectontwikkelaar Doarp en Bedriuw Fryslan (DBF), een bedrijf dat als doelstelling heeft het aankopen en herstellen van buiten bedrijf geraakte industriële monumenten in het noorden van ons land. Bij de verbouwing wordt het pakhuis aan de buitenzijde nauwkeurig in de oorspronkelijke staat hersteld. Verdwenen onderdelen, waaronder de windvanen, raampartijen en de laaddeurluiken in de voorgevel worden weer opnieuw aangebracht. In het dak worden een grote lichtkoepel en een vide aangebracht, zodat daglicht tot de kantoorruimten kan doordringen. Het voormalige graanpakhuis staat op de rijksmonumentenlijst.

Overijssel

Hengelo • In de zomer van 2003 is het voormalige kantoorgebouw van de firma Heemaf aan de Bornsestraat gesloopt. Het Heemafgebouw, een langgerekt in traditionele stijl opgetrokken bouwwerk, werd in 1906 gebouwd en behoorde tot de oudste gebouwen van de Heemaf, een van de bekendste elektrotechnische bedrijven in Hengelo. De in het kantoorgebouw aangebrachte wandschilderingen van Piet Hamer konden niet behouden blijven en werden voor de sloop fotografisch vastgelegd. Alleen de monumentale buitendeuren met het Heemaf-logo uit de jaren twintig bleef behouden. »

Steyl: stoommachine (foto Marcel Overbeek)

Limburg

Steyl • De voormalige kloosternederzetting Steyl, fraai gelegen aan de Maasoever ten zuiden van Tegelen, zal mogelijk worden aangewezen als beschermd dorpsgezicht. Volgens een rapport van de Rijksdienst voor Monumentenzorg heeft Steyl bijzondere waarde. Op een relatief klein oppervlak bevinden zich uiteenlopende gebouwen, in een overwegend neogotische vormgeving met als letterlijk hoogtepunt de unieke dubbele neogotische basiliek met twee torens. Omdat het kloosterdorp vroeger 'selfsupporting' was, kent het complex ook een bijzonder industrieel monument, de uit 1909 daterende kloosterdrukkerij. In dit fabrieksachtige complex met schoorsteen bevindt zich de stoommachine, waarmee de elektriciteit werd opgewekt, bestemd voor de eigen energievoorziening van het kloosterdorp.

De stoommachine is gefabriceerd door de Hannoversche Maschinenbau AG in Duitsland. Het kloosterdorp Steyl wordt aan de oostzijde begrensd door de Roermondseweg, waar een aantal fraaie fabrikantenvilla's staat, die mogelijk ook tot het beschermde dorpsgezicht Steyl zullen gaan behoren. De villa's Elise en Kreykamp werden in 1905 en 1906 gebouwd voor lokale tabaksfabrikanten. De villa's zijn gebouwd in een mengeling van neorenaissancestijl en Jugendstil.

Utrecht

Woudenberg • Aan de Stationsweg in het Utrechtse Woudenberg, op de grens met het Gelderse Scherpenzeel, staat het gebouwencomplex van de voormalige zuivelfabriek. De fabriek werd in 1897 gesticht door Jonkheer J.B. de Beaufort en werd in 1986 gesloten. Daarna werden de gebouwen in gebruik genomen door een transportbedrijf en een keukenbedrijf. Binnenkort zullen deze gebruikers naar elders vertrekken, zodat het complex leeg komt te staan.

De gebouwen van de voormalige zuivelfabriek zijn niet beschermenswaardig, omdat grote delen van de fabriek in de jaren vijftig en zestig zijn gemoderniseerd en uitgebreid. De schoorsteen is in 1996 gesloopt. Van historisch belang is het tegeltableau boven de ingang, dat in 1897 in de gevel werd aangebracht en dat herinnert aan de stichting van de roomboterfabriek.

Noord-Brabant

Gilze-Rijen • Het fabriekscomplex van de voormalige leerlooierij van de firma G.B. Seelen en Zonen aan de Rijense

Heistraat is op de rijksmonumentenlijst geplaatst. De leerlooierij wordt door de Rijksdienst getypeerd als 'een pand van cultuurhistorisch belang, dat herinnert aan de sociaal-economische en typologische ontwikkeling van de leerindustrie in Gilze-Rijen'. De fabriek is aan het begin van de twintigste eeuw gesticht en bestaat uit productiehallen, een ketelhuis met schoorsteen en een fabriekswoning uit 1915. In 1993 werd de leerproductie beëindigd, mede vanwege de steeds strengere milieu-eisen. Het fabriekscomplex behoort tot de oudste nog bestaande authentieke leerfabrieken in Gilze-Rijen, dat ooit een centrum was van de Brabantse leerindustrie.

Gelderland

Oosterwolde • aan de Zomerdijk in het Noordveluwe dorp Oosterwolde staat een voormalige polderschuur. De vervallen bakstenen schuur werd in de tweede helft van de negentiende eeuw gebouwd als opslagloods voor balken, die in tijden van hoog water werden gebruikt voor de versterking van uitwateringsluizen. De polderschuur is niet meer in

Oosterwolde: polderschuur (foto Marcel Overbeek)

gebruik. De monumentencommissie Oldenbroek en de provincie Gelderland hebben de polderschuur voorgedragen voor plaatsing op de gemeentelijk monumentenlijst, vanwege de bijzondere cultuurhistorische waarde. Het waterschap Veluwe staat positief tegenover de restauratie van de polderschuur. Het pand zou een nieuwe functie kunnen krijgen als waterbouwkundig monument in een toeristische fietsroute.

Lathum • De voormalige steenfabriek De Koppenwaard zal worden aangewezen als rijksmonument. De buiten bedrijf gestelde steenfabriek is de laat overgebleven historische steenfabriek langs de Gelderse IJssel, die nog een redelijk beeld geeft van een authentieke steenfabriek. Ook de inrichting van de fabriek geeft nog een goed beeld van het productieproces van het steenbakken.

De gemeente Angerlo, waartoe De Koppenwaard behoort, onderzoekt nog met de Rijksdienst voor Monumentenzorg welke bestemming aan het complex kan worden gegeven. Gedacht wordt aan een educatieve functie, mogelijk in relatie met het uiterwaardengebied waarin de steenfabriek staat. ■

■ LITERATUURSIGNALERING

Honderd jaar Shell Pernis; een eeuw raffinage en petrochemie in de Rotterdamse haven

Op 23 juli 1902 arriveerde het eerste stoomschip met ruwe benzine uit Sumatra in de Rotterdamse haven bij de 'benzine-installatie Rotterdam'. Deze kleine raffinaderij werd gesticht door de Koninklijke Nederlandsche Maatschappij tot Exploitatie van Petroleumbronnen in Nederlandsch-Indië, later kortweg bekend onder de naam De Koninklijke. De raffinaderij in de wijk Charlois was het begin van wat later zou uitgroeien tot een van 's werelds grootste petrochemische industriën, Shell-Pernis. Naar aanleiding van het 100-jarige bestaan van de petrochemische bedrijfstak van Shell werd dit fraaie jubileumboek uitgegeven. Het boek is rijk voorzien van foto's, waarbij vooral de bedrijfsgeschiedenis uit de jaren zestig en zeventig van de vorige eeuw de boventoon voert, niet verwonderlijk gezien de explosieve groei van de raffinaderij in Pernis in die periode.

In de eerste twee hoofdstukken wordt aandacht besteed aan de ontwikkeling van Rotterdam van handelshaven tot oliemainport, en wordt aan de hand van historisch fotomateriaal de geschiedenis van de olieraffinatie uitgebeeld.

In de volgende hoofdstukken ligt het accent op milieu, veiligheid en de woonomgeving. In *Shell Pernis nu* wordt een beeld gegeven van het bedrijf anno 2002. In het afsluitende deel van het boek worden uitgebreide portretten en interviews weergegeven met allerlei Shell-medewerkers. Bij het boek hoort een dvd waarop filmmateriaal over Shell-Pernis is opgenomen. Rotterdam, Shell Nederland Raffinaderij BV, 2002. 367 blz., ill., ISBN 90-9015947-9. Bijlage 1 dvd. Prijs € ?

Lugt, Frans de & W.Rijkeboer

Roombeek; de verdwenen wijk; een levende herinnering

Op 13 mei 2000 werd de wijk Roombeek in Enschede door de vuurwerkcramp praktisch van de aardbodem weggevaagd. Twee jaar na de ramp publiceert de *Twentse Courant/Tubantia* dit boek, waarin een terugblik wordt gegeven op het bijzondere karakter van de wijk Roombeek, die is ontstaan temidden van textiel fabrieken en andere bedrijven. De foto's die in het boek zijn opgenomen, zijn afkomstig uit archieven maar ook uit particulier bezit van vroegere wijkbewoners.

Een deel van het boek is gewijd aan de vuurwerkcramp en de gevolgen voor de woonwijk. Voor de geïnteresseerden in de industriële geschiedenis van Enschede geeft het boek veel informatie. Zo wordt aandacht besteed aan de textielbedrijven van de firma Menko, Roombeek, de Bamshoeve, de machinefabriek van de firma Thole, waarvan een hijskraan de explosie heeft overleefd, en de bierbrouwerij van Grolsch. Het boek is rijk voorzien van fraaie kleurenfoto's, waaronder luchtopnamen die laten zien welk een uniek industriële landschap met de vuurwerkcramp verloren is gegaan.

Enschede, De Twentse Courant Tubantia, 2003. 144 blz., ill., 31 cm.

Geen ISBN-nr. Prijs € ? ■

■ INDUSTRIEEL ERFGOED MET SMAAK

Restaurant De Brugwachter in Apeldoorn (foto Marcel Overbeek)

Restaurant De Brugwachter, Apeldoorn

In het centrum van Apeldoorn staat aan het Apeldoorns Kanaal het restaurant De Brugwachter. Het restaurant is sinds 2001 gevestigd in een modern gebouw, dat is gebouwd aan de achterzijde van een voormalige brugwachterswoning uit 1887 bij de Welgelegenbrug. De brugwachterswoning herinnert aan de bloei-periode van Apeldoorn aan het einde van de negentiende eeuw, toen het Apeldoorns Kanaal de slagader was van de bedrijvigheid die zich concentreerde langs het Kanaal. De brugwachterswoning is gebouwd volgens een standaardontwerp. Langs het kanaal zijn nog diverse brug- en sluiswachterswoningen van dit type te vinden.

De brugwachterswoning bij de Welgelegenbrug brandde in 1984 af en verviel daarna door vandalisme en verdere brandstichting tot een ruïne. In 1996 werd het karakteristieke pand aangekocht door bouwbedrijf Koopmans. Na enkele jaren vertraging begon in september 2000 de restauratie van het historische pand, met een moderne aanbouw in glas en staal. Het geheel, een fraaie combinatie van oud en nieuw, kreeg een bestemming als restaurant onder de toepasselijke naam De Brugwachter.

Eigenaren van het restaurant zijn Nel en Willem Koot. De inrichting van het restaurant is heel warm en sfeervol, ondanks de moderne architectuur. Het restaurant heeft een zeer uitgebreide

menukaart die Frans is georiënteerd. Specialiteit is vis of vlees bereid op een houtskoolgrill. Er is tevens een aparte wijnkaart met diverse wereldwijnen. De Brugwachter is dagelijks geopend van 17.00 tot 23.00 uur. Voor een driegangenmenu betaalt de gast ongeveer € 40,—.

Er is eigen parkeergelegenheid voor ca. dertig auto's, maar het restaurant is ook zeer goed bereikbaar per openbaar vervoer: het is ongeveer 10 minuten lopen vanaf het station Apeldoorn.

Restaurant De Brugwachter, Kanaal Noord 56, Apeldoorn. telefoon (055) 360 06 96. www.debrugwachter.nl ■

COLOFON

Industria: nieuwsbulletin van de 65 bij de Stichting Federatie Industrieel Erfgoed Nederland aangesloten organisaties.

Het nieuwsbulletin verschijnt vijf keer per jaar.

Industria komt mede tot stand door de financiële medewerking van het Prins Bernhard Cultuurfonds en de Rijksdienst voor Monumentenzorg.

Redactie *Industria*, p/a M.N.M. Overbeek, Noteboomstraat 61, 8021 WR Zwolle.

E-mail industria@dolfijn.nl

Kopij voor *Industria* 2003 nr. 5 s.v.p. toezenden aan de redactie uiterlijk 24 november 2003.

Secretariaat en abonnementen

FIEN, Postbus 92023, 1090 AA Amsterdam, telefoon (020) 5289243, fax (020) 6653090

E-mail fien@cime.nl

Internet www.industrieel-erfgoed.nl

De FIEN is gevestigd in het centrum voor Industrieel en Mobiel erfgoed (CIME),

Kruihuisstraat 23, 1018 WJ Amsterdam

Abonnementsopgave

Door overmaking van € 16,— voor de jaargang

2003 op postbankrekening 132802, t.n.v.

Stichting FIEN-Industria

Vormgeving Go Puck, Groningen

Druk PlantijnCasparie Groningen